

Jazykové prostředky

TROPY - jazykové prostředky založené na přenášení významu slov
- nepřímá (obrazná) pojmenování

METAFORA

1. metafora

= přenesení významu na základě podobností - v jediném pojmenování spojuje dva významy:

1. přímý význam slova pro obraz jevu (*perly-klenoty*)
2. na základě vnější podobnosti i přenesený význam slova (*perly rosy-kapky rosy*, kapka je podobná perle)

Metafora může být vyjádřena různými způsoby - od nejjednoduššího způsobu přívlastkového, např. *stříbrný vítr*, až po složité větné a veršové konstrukce

- *bledá tvář luny* (Mácha - Máj)
- *okno je skleněná loď* (Wolker - Okno)
- *žil jsem už třicátou lunu*
- *nesměl odpovědět bouři polibků*

2. personifikace

= zosobnění; přenesení lidských vlastností a činností na neživé věci, zvířata, rostliny

- *o lásce šeptal tichý mech* (Mácha - Máj)
- *Na zemi se v liliovém dolu hrbolily zapadané střechy chalup.* (Karel Václav Rais)
- *...ticho, do něhož mrkalo jen několik osvětlených okének...* (Karel Václav Rais)

3. synestezie

= založena na záměně různých smyslů při pojmenovávání určitého jevu

- *ticho černé jako tvé vlasy*

4. katachréze

= použití slova v neobvyklém a nenáležitým významu

- *hluboká mělčina*

5. epiteton

= básnický přívlastek; od běžného přívlastku se liší tím, že vyjadřuje subjektivní, citové hodnocení

- *stříbrný vítr*
- *bouřlivý rok*
- *vzteklý oheň*

6. přirovnání

= porovnání dvou jevů na základě společné vlastnosti

- *krásná jako kvítka na modranském džbánu je ta země, která vlastní je ti* (Seifert - Píseň o rodné zemi)

7. oxymóron

= zdánlivě nelogické spojení dvou slov (*živá mrtvola*) protichůdného významu, vzájemně se vylučují, jednoho z takto používaných slov užíváme ve významu posunutém nebo přeneseném

- *...zbortěné harfy tón, strhané struny zvuk,*
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
to jest' zemřelých krásný dětský čas. (Mácha - Máj)

METONYMIE

1. metonymie

= vedle metaforý druhým základním typem tropu; jedná se o přenesení významu na základě věcné souvislosti

- město (sídelní forma)
- *...a město čeká, úzkost ve zdech svých...* (Jaroslav Seifert) (všichni obyvatelé, čekají plní úzkosti)

- *Viděli jsme sůl, textil, lodi, vagony, uhlí, kovy, sklo.* (Nemetonymické vyjádření by bylo: Navštívili jsme solné doly, středisko textilního průmyslu, loděnice...)

- *vzal nohy na ramena*

- *posloucháme Mozarta* (jeho hudbu)

2. synekdocha

= metonymická záměna pojmenování na základě věcných vztahů kvantitativních, obvykle části za celek a naopak

- *"Tak už jsem tady," řekly veverčí zuby* (Karel Čapek) (místo...řekl pán s veverčími zuby)

- *jsou duše drsné, co tam šly za žitím* (Bezruč - Červený květ)

- *nepřišla ani noha*

- *neopovážím vám vtisknout políbení, vy rty* (rty zastupují určitou osobu)

- *a v létě tyčí se tu kukuřičná zrna* (klasy) (Nezval)

a) hyperbola

= nadsázka, zveličení výrazu

- *"tisíckrát tě líbám"*

- *sto roků v šachtě žil, mlčel jsem* (Bezruč - Ostrava)

- *na stokrát děkuji*

b) litotes

= oslabení představy tím, že místo kladného vyjádření použijeme dva zápory

- *nejsem s vámi nespokojen*

- *vždyť za nic na světě bych nechtěl zranit vás*

c) perifráze

= opis, kterým se vystihuje určitý jev nebo děj pomocí typických znaků

- *"Nenadála jsem se, že se tak brzy u vás budou péci svatební koláče."* (Vojtěch Martínek) (místo...že budete tak

brzy strojit svatbu)

- *Za trochu lásky šel bych světa kraj, jak en, kdo zpívá u dvěří a prosí.* (Jaroslav Vrchlický)

3. eufemismus

= zjemňuje výrazy, které pro nás znamenají nepříjemné představy

- *Až bude růst nade mnou tráva.* (Bezruč)

- *navždy uzavře své nevinné oči*

4. dysfemismus

= zhrublé výrazy

- *zdechnul, chcíp*

5. ironie a sarkasmus (tj. zesílená ironie)

= prostředky, v nichž je užito slova v opačném významu, než v jakém ho používá obvykle; posměšné, vtipné vyjádření

- *Ty tu máš ale pořádek!*

- *Oslí uši právě dobře ke koruně sluší* (Borovský)

6. alegorie (jínataj)

= utajení skutečného obsahu; umělci rovněž používají zvláštních syntaktických prostředků; uměleckým prostředkem se může stát již sama délka vět

- *př. v bajkách nebo zakrytí pravého významu kvůli cenzuře – železné maringotky = tanky* (K. Kryl)

7. symbol = znak = vyjádření myšlenky, jevu, skutečnosti skrze zástupný pojem

srdce = láska, kříž = víra, kotva = naděje..... symbol může být vyjádřen metonymicky či metaforicky

FIGURY - jazykové prostředky založené na opakování, hromadění, popř. zvláštním pořádku hlásek, slov, celků

OPAKOVÁNÍ SLOV

1. epizeuxis

= opakování slova v jedné větě těsně po sobě

- *Tam žádný-žádný-žádný cíl*
- *bez konce dál-bez konce jen/se na mne dívá.* (Mácha)
- *utichly továrny, utichly ulice* (Wolker)

2. anafora

= opakování jednoho nebo několika slov na začátku dvou nebo několika po sobě jdoucích veršů, vět

- *...krev teče mi z čela, krev teče mi z očí,
krev utíká z šíje, krev ubíhá z prsou...* (Bezruč)
- *Na břehu řeky Svratky kvete rozrazil
na břehu Svratky roste nízká tráva* (Nezval)

3. epifora

= opakování jednoho nebo několika slov na konci dvou nebo několika po sobě jdoucích veršů, vět

- *Jaký je to divný kraj,
milý bože, divný kraj!* (F.L.Čelakovský)
- *Co to máš na té tkaničce,
na krku na té tkaničce?* (Erben-Svatební košile)

4. epanostrofa

= opakování téhož slova n konci jednoho a na začátku následujícího verše nebo věty

- *...a nazván Volžanin, po vychování,
po vychování u matky Volhy.* (F.L.Čelakovský)
- *střela ta se zaryla v bílá ňadra,
v bílá ňadra prvního Tatařina* (F.L.Čelakovský)

5. antiteze

= opakování slov, která jsou z významového hlediska protikladná

- <i>Na horách se svítí,</i>	<i>Kvítečko to není,</i>
<i>já tam poběhnu,</i>	<i>je to má milá,</i>
<i>jeli to kvítečko,</i>	<i>proto se tak svítí,</i>
<i>já ho utrhnu.</i>	<i>že je upřímná.</i>

HROMADĚNÍ HLÁSEK - zvukové figury

1. aliterace

= opakování začátečních hlásek (nebo větších zvukových celků) na počátku po sobě jdoucích slov

- *potkal potkan potkana*
- pod kamenem pod kamenem* (Suchý-Takový je život)

2. zvukosled

= zvláštní opakování hlásek a hláskových skupin, pro rytmickou funkci veršů

- *tyčinky v tichých a bílých lilích*
- *ve světle zeleném světle zeleně* (Biebl)

a) onomatopoeie (zvukomalba)

= záměrné opakování hlásek nebo slabik, které vyvolávají představu reálného zvuku

- *řinčí řetězů hřmot* (Mácha)
- *a na topole podle skal,
zelený mužík zatleskal* (Erben)

b) paronomázie

= opakování stejných hlásek ve slovech stejného základu
- *slavme slavně slávu Slávů slavných* (Kollár)

c) figura etymologica

= opakování, kde částečná shoda počátků slov vyplynula z toho, že jde o spojení slova se slovem z něho odvozeným
- *pokropený kropič*

d) eufonie (libozvučnost)

= příjemné uspořádání zvuků v projevu
- *v mlhách stříbrných měsíčních paprsků se taví sníh* (Toman)

e) kakofonie (nelibozvuk)

HROMDĚNÍ VÝZNAMŮ

1. pleonasmus

= vyjádření skutečnosti, která je z kontextu již zřejmá
- *nasadil si klobouk na hlavu*

2. gradace

= stupňování významu, následující význam označuje vždy větší kvantitu
- *kde je voda modravá a nebe modravé a hory modravější* (Nezval)
- *pochod, útok, vítězství slávy života* (S.K. Neuman- Vstupní modlitba)

ŘEČNICKÉ FIGURY

= k oživení textu a k užšímu kontaktu mezi autorem a příjemcem textu

1. řečnická otázka

= nevyžaduje odpověď, slouží k aktualizaci výpovědi
- *Kdo na moje místo, kdo zvedne můj štít?* (Bezruč)

2. řečnická odpověď

= následuje po řečnické otázce, přináší překvapivou odpověď

3. apostrofa

= řečnické oslovení nepřítomné osoby, předmětu
- *Čechy krásné, Čechy mé,*
obraze rámu prastarého (Hrubín)
- *Hoj, ty Štědrý večere, ty tajemný svátku.* (Erben)

4. inverze

= změněný slovosled
- *kachna s peřím zelenavým*

ODCHYLKY OD PRAVIDELNÉ VĚTNÉ STAVBY

1. anakolut

= vyšinutí z větné vazby, změna větného schématu
- *Já, já toho věštec od Beskydu lidu,*
Bůh mne jim nedal. Ten té dbá země,
kde zlaté obilí k obzoru běží, ... (Petr Bezruč)

2. elipsa (výpustka)

= vynechání podstatného větného členu (např. holého přísudku) ve větě, věta neúplná vyplývá z kontextu
- *My o vlku vlk za humny.* (Místo: My mluvíme o vlku a vlk je za humny.)
- *A zas do hrozného křiku -*
„I bodejž tě sršeň sám -!“ (Erben)

3. apoziopce

= neukončená výpověď; zpravidla graficky označována třemi tečkami

- *Tak se mi jeví svět v tu chvíli,*

sedm let po Hirošimě,

v tu hypnotickou chvíli... (František Hrubín)

4. osamostatněný větný člen

= větný člen stojí mimo větu. přestože patří vlastně do jejího schématu; slouží ke zvýraznění určité části výpovědi

- *Ale kdybyste se mě zeptali, co se mi v Holandsku líbilo nejvíc, tedy vyhrknu bez dlouhého přemýšlení, že lidské přibytky. A krávy. A květiny.* (Karel Čapek)

5. zeugma

= sloveso má několik předmětů, ale ve skutečnosti se vztahuje jen k jedinému

6. asyndeton

= vynechání spojky i tam, kde je očekáváme; zvyšuje spád

7. polysyndeton

= využití spojky v nadbytečné míře; cílem je soustředění pozornosti na každou část výpovědi

Druhy veršů a jejich schéma:

1. verš volný = nemá pravidelné schéma

2. verš vázaný = druhy rýmů

druh rýmu:

střídavý: a, b, a, b

Poledne v tom okamžení, A

táta přijde z roboty: B

a mně hasne u vaření A

pro tebe, ty zlobo, ty! B

sdužený: a, a, b, b

Sedí babka při ohnisku, A

měří vodu z misky v misku, A

dvanáct misek v jedné řadě. B

Pán u baby na poradě. B

obkročný: a, b, b, a

Šuhaj z Hané práce hledí a dbá, A

aniž v díle prahne po děvče, B

ví, že žena raz za práh přikluše, B

tři dny a tři noci bude svatba. A

přerývaný: a, b, c, b / a, b, c, a

Hoj, ty štědrý večere, A

ty tajemný svátku! B

Cože komu dobrého C

neseš na památku B

postupný rým: a, b, c, d; a, b, c, d

V pokladu zapředeném A

v svit tmy, plujících splavem, B

vše sněží a vše splývá. C

Proč na vás zapomenem A

sny naše v jítu plavém B

již do oken se dívá. C

Druhy řeči: přímá řeč – v 1. osobě - vyjadřuje promluvu postavy, je oddělena uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce a řekl: „Pojď, tady nemůžeme zůstat.“

nevlastní přímá řeč – v 1. osobě - **vnitřní monolog postavy**, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce, pojď, tady nemůžeme zůstat.

polopřímá řeč – ve 3. osobě - vyjadřuje **vnitřní monolog** nebo dialog propojený s pásmem vypravěče,

vyjadřuje citové stavy postav, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce, ne, tady nemohou zůstat.

nepřímá řeč – ve 3. osobě - reprodukce řeči postavy vypravěčem, neodděluje se uvozovkami

např. Pavel sáhl po její ruce a řekl, že tady nemohou zůstat.